
Religieuze bekering van jongeren

Het bekeringsmodel van Lofland en Stark getoetst

W. Kox, W. Meeus en H. 't Hart

1. Inleiding

Religie en kerkelijkheid hebben de laatste twintig jaar in Nederland dramatisch aan betekenis ingeboet (Felling, Peters en Schreuder 1981; Goddijn, Smits en van Tillo 1979). Meer nog dan voor volwassenen lijkt dit voor jongeren het geval te zijn. Het recent onderzoek naar jongeren en religie overziend concludeert Janssen (1988) dat jongeren minder religieus denken en minder kerkelijke activiteiten ontplooiën dan ouderen. Bovendien komt uit de onderzoeken naar voren dat jongeren minder kerkelijke activiteiten ontplooiën naarmate ze ouder worden.

Recentelijk lijkt de secularisering ook van invloed te zijn op de omvang van religieuze sekten en culten (zoals de Hare Krishna, de Verenigingskerk en de Children of God). In de jaren zeventig maakten deze groeperingen een periode van bloei door (Van der Lans en Dahlmans 1982), maar volgens de cijfers van Schnabel (1982) groeien de meeste van deze groeperingen sinds het begin van de jaren tachtig niet meer en nemen zelfs in omvang af. Eén uitzondering maakt Schnabel: de christelijk-evangelische groepen worden waarschijnlijk nog wel groter.

De vraag van dit onderzoek is: waarom bekeren jongeren zich in het geseculariseerde Nederland van het einde van de jaren tachtig tot een dergelijke christelijk-charismatische groepering? Welke aantrekkingskracht oefenen deze groepen op hen uit? Worden jongeren door hun religieuze boodschap aangesproken, of zijn er andere factoren in het spel? Met behulp van het bekeringsmodel van Lofland en Stark (1965) proberen we een antwoord te vinden op deze vragen.

2. Het bekeringsmodel van Lofland en Stark

Een van de meest invloedrijke verklaringsmodellen voor religieuze bekering is dat van Lofland en Stark. Zij definiëren bekering als 'het proces waarin een persoon een perspectief of geordende kijk op de wereld opgeeft voor een ander'

(Lofland en Stark 1965: 862). Een bekering impliceert dat de bekeerling zijn oude leefpatroon opgeeft, toetreedt tot een bepaalde religieuze beweging of sekte en aanhanger wordt van de leer van deze groepering.

Lofland en Stark hebben hun model ontwikkeld in een studie onder de *Devine Precepts*.¹ Het model bestaat uit een zevental condities voor bekering. Om zich te bekeren moet iemand:

1. voorafgaand aan het contact met de groepering gedurende een langere periode aan intense persoonlijke spanningen onderhevig zijn geweest;

2. een religieus probleem-oplossend perspectief bezitten – op een bepaald moment kent de potentiële bekeerling aan een hogere, religieuze macht het vermogen toe de persoonlijke spanningen op te lossen;

3. zichzelf definiëren als religieus zoekter – op grond van de ondergaande spanningen gaat de potentiële bekeerling binnen het religieuze perspectief op zoek naar mogelijke oplossingen; bij sommigen leidt dit tot een trektocht van kerk naar kerk, bij anderen tot exploratie van bij voorbeeld het occulte milieu.

4. De potentiële bekeerling moet vervolgens contact maken met de religieuze groepering op een keerpunt in zijn of haar leven. Onder een keerpunt verstaan Lofland en Stark een situatie in de levensloop waarin een breuk optreedt in de sociaal-maatschappelijke omstandigheden van een individu, bij voorbeeld ontslag, verhuizing naar een andere woonplaats of een langdurige ziekte.

5. Daarna moet zich een affectieve band ontwikkelen met één of meer leden van de religieuze beweging. Door de zich verder ontwikkelende affectieve band, komt een bekering uiteindelijk neer op het accepteren van de ideeën van je vrienden.

6. De sociale banden met de ouders en vrienden zijn afwezig. Indien er wel een relatie met hen is, reageren zij neutraal op het contact van de potentiële bekeerling met de groepering.

7. Een intensieve interactie met leden van de groepering maakt een persoon van een verbale tot een totale bekeerling. Het dagelijks en frequent omgaan met leden van de groepering, is een doorslaggevende voorwaarde om zich volledig te bekeren.

De zeven condities in het model van Lofland en Stark zijn te onderscheiden in dispositionele en situationele condities. De dispositionele condities (1, 2 en 3) zijn persoonlijkheidskenmerken (Lofland 1966: 33; zie ook: Lofland 1977 en 1978) en maken iemand tot een potentiële bekeerling. Vervolgens zijn het de situationele condities (4 tot en met 7) die ervoor zorgen dat een potentiële bekeerling tot een feitelijke bekeerling wordt. Het model van Lofland en Stark is daarmee te typeren als typisch interactionistisch. Bekering wordt opgevat als functie van de interactie tussen (kenmerken van) het individu en de sociale omgeving.

Lofland en Stark zijn van mening dat de zeven condities gezamenlijk zowel

een noodzakelijke als voldoende voorwaarde vormen om een bekering te laten plaatsvinden. Volgens hen werken de condities van hun model als een trechter. Met iedere volgende voorwaarde waar een potentiële bekeerling aan moet voldoen, wordt het concrete aantal potentiële bekeerlingen geringer, maar neemt voor de overblijvenden de kans op een bekering toe.

Er is relatief veel onderzoek gedaan naar het model van Lofland en Stark. Bij de beoordeling daarvan moeten we rekening houden met de specifieke problemen van bekeringsonderzoek: te weten één conceptueel probleem en enkele methodologische problemen (zie ook Hoenkamp-Bisschops 1982).

Het conceptuele probleem betreft de definitie van bekering. Een bekering impliceert een objectieve en een subjectieve breuk in het bestaan. De objectieve breuk is relatief eenvoudig vast te stellen; de bekeerling treedt toe tot de groepering, ten gevolge waarvan zijn woon- en leefsituatie verandert. Moeilijker is dat voor de subjectieve breuk: wanneer kunnen we spreken van een radicale verandering van levensperspectief?

Een van de meest uitgewerkte pogingen om dit probleem op te lossen, is ondernomen door Travisano (1970). Hij definieert bekering als een verandering van de algemene identiteit van iemand. Een algemene identiteit, bij voorbeeld die van priester, definieert de levensbeschouwing van iemand, als mede een zeer groot aantal aspecten van zijn persoonlijkheid en legt ook voor een groot aantal situaties vast hoe de persoon om moet gaan met anderen en andersom. Een bekering is aldus een wijziging van levensbeschouwing die impliceert dat het zelfbeeld en de ideeën over de omgang met anderen radicaal veranderen. Een radicale verandering betekent volgens Travisano een breuk van de identiteit op de genoemde drie aspecten.

Volgens Travisano hoeven een objectieve en subjectieve breuk in het bestaan niet samen te vallen. Iemand kan toetreden tot een bepaalde religieuze groepering zonder dat zijn levensbeschouwing radicaal verandert, bij voorbeeld in het geval dat iemand van de ene christelijke groepering overgaat naar de andere. Travisano meent dat alleen van een bekering kan worden gesproken bij het gelijktijdig optreden van een objectieve en subjectieve breuk in het bestaan. Toetreding tot een groepering zonder een radicale wijziging van levensperspectief wordt door hem gedefinieerd als afwisseling ('alternation').

De methodologische problemen betreffen de gevolgen voor het onderzoek van het proceskarakter van de bekering en het gebruik van controlegroepen. Zoals uit het model van Lofland blijkt, neemt het bekeringsproces een lange tijd in beslag. Het ideale bekeringsonderzoek zou de potentiële bekeerlingen gedurende dit gehele proces moeten volgen. Praktisch is dit niet haalbaar, tijd en geld ontbreken bijna altijd om mensen intensief te volgen over een periode van een half jaar of langer; dit geldt temeer omdat van de personen die kennis maken met een groepering slechts een klein percentage uiteindelijk toetreedt tot

de groep. Daarom is bekeringsonderzoek bijna altijd retrospectief onderzoek; bekeerlingen worden na de feitelijke bekering ondervraagd over hun geschiedenis.

Retrospectief onderzoek impliceert dat er alleen gegevens van bekeerlingen zijn. Om na te gaan of de gevonden resultaten uitsluitend gelden voor de bekeerlingen is een controlegroep nodig. Dit lijkt een vanzelfsprekendheid, maar is het niet, zoals verderop zal blijken. (Ook zo'n controlegroep kan slechts achteraf worden samengesteld, met alle beperkingen van dien).

Een en ander levert ons een aantal criteria op ter evaluatie van het onderzoek dat naar het model van Lofland en Stark is gedaan; achtereenvolgens (zie tabel 1):

1. *Definitie van bekering als subjectieve breuk*: wordt bekering in het onderzoek expliciet gedefinieerd als een radicale verandering van levensperspectief?

Tabel 1: Kenmerken van empirisch onderzoek naar het model van Lofland. Totaal aantal studies is 25

	n=	gem. %	welke studie wel/niet
- Definitie van bekering als subjectieve breuk	12		wel: 1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 19, 20, 21, 22
- Selectie volgens deze definitie	1		wel: 1
- Dataverzameling retrospectief	19		niet: 4, 9, 10, 11, 12, 13
- Controlegroep aanwezig	3		wel: 6, 12, 13
<i>Conditie Lofland</i>			
1. Voorafgaande spanningen	9	67	wel: 1, 2, 13, 15, 16, 17, 20, 22, 23
2. Religieus perspectief	12	65	wel: 1, 2, 4, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 25
3. Zelfdefinitie als zoeker	5	31	wel: 1, 12, 15, 16, 23
4. Keerpunt	3	67	wel: 1, 13, 23
5. Affectieve banden in groepering	13	67	wel: 1, 2, 7, 8, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23
6a. Sociale banden afwezig	8	32	wel: 1, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22
6b. Sociale banden neutraal	3	44	wel: 1, 15, 16
7. Intensieve interactie	4	74	wel: 1, 13, 19, 20

Toelichting: de cijfers onder 'welke studie wel/niet' verwijzen naar de nummers van de studies zoals hieronder gegeven. De studies 7 en 8 respectievelijk 15 en 16 werden in een artikel gerapporteerd.

(1) Austin 1977; (2) Baer 1978; (3) Balch en Taylor 1977; (4) Bromley en Shupe 1979; (5) Christensen 1965; (6) Downton 1979; (7) Fuchs Ebaugh en Vaughn 1 1984; (8) Fuchs Ebaugh en Vaughn 2 1984; (9) Gerlach en Hine 1970; (10) Gordon 1974; (11) Harrison 1974a; (12) Harrison 1974b; (13) Heirich 1977; (14) Hoenkamp-Bisschops 1979; (15) Van der Lans en Dahlmans 1 1982; (16) Van der Lans en Dahlmans 2 1982; (17) Lynch 1978; (18) Nordquist 1978; (19) Richardson en Harder 1972; (20) Richardson en Stewart 1979; (21) Roberts 1965; (22) Seggar en Kunz 1972; (23) Snow en Philips 1980; (24) Straus 1976; (25) Wimberly, Hood en Hay 1975.

2. *Selectie*: worden alleen respondenten onderzocht die volgens deze definitie als bekeerlingen kunnen worden aangemerkt?
3. *Dataverzameling achteraf*: zijn de bekeerlingen tijdens of na het bekeringsproces ondervraagd?
4. *Controlegroep*: is er gebruik gemaakt van een controlegroep?

Daarnaast vermelden we het gemiddeld percentage bekeerlingen dat aan de condities van Lofland voldoet. Conditie 6 is uitgesplitst: 6a staat voor het afwezig zijn van positieve sociale banden met ouders, vrienden enzovoorts. Conditie 6b staat voor neutrale reacties van het persoonlijk netwerk op het contact van de respondent met de groepering.

Uit de tabel blijkt dat in de meeste studies niet het gehele model van Lofland en Stark wordt onderzocht, maar slechts enkele condities daaruit. Welke conclusies kunnen aan de hand van de tabel getrokken worden?

De condities van het bekeringsmodel van Lofland en Stark zijn op een substantieel deel van de respondenten uit de diverse onderzoeken van toepassing. Dat zou kunnen betekenen dat Lofland en Stark een aantal relevante condities voor bekering hebben aangeduid. Om twee redenen is deze conclusie echter niet mogelijk. (1) We weten niet of de cijfers betrekking hebben op bekeerlingen of op personen die lid zijn geworden van een groepering zonder een radicale verandering van levensperspectief, volgens Travisano de afwisselaars. In slechts 12 van de 25 studies wordt bekering gedefinieerd in termen van veranderend levensperspectief en in slechts één studie (Austin 1977) wordt deze definitie gebruikt voor de selectie van respondenten. (2) In slechts drie studies wordt gebruik gemaakt van een controlegroep²: we weten dus niet of de condities van Lofland en Stark niet in dezelfde mate van toepassing zijn op personen die geen lid werden van een religieuze groepering.

De conclusie is dus dat er na ongeveer 20 jaar onderzoek nog steeds onvoldoende empirische ondersteuning is voor het bekeringsmodel van Lofland en Stark. In het onderstaande onderzoek is geprobeerd deze evidentie wel te vinden. Daartoe werden drie maatregelen genomen:

1. Bij de definitie van bekering is uitgegaan van het bekeringsbegrip van Travisano. Dat wil zeggen dat er bij het toetreden van de respondent sprake moet zijn geweest van een fundamentele wijziging in levensperspectief.
2. Ook de selectie van de bekeerlingen is hierop gebaseerd. Hiertoe zijn respondenten geselecteerd die vanuit een niet-religieuze levensoriëntatie tot een religieuze groepering zijn toegetreden. Dit zijn jongeren die voor hun toetreding niet in een god geloofden en niet religieus zijn opgevoed.
3. Er is een controlegroep samengesteld die op een aantal achtergrondkenmerken gematched is met de groep bekeerlingen.

3. Methode

Aan het onderzoek werd deelgenomen door 92 jongeren in de leeftijd van 15-25 jaar, 46 in de groep bekeerlingen en 46 in de controlegroep. De bekeerlingen zijn jongeren die voor het merendeel de afgelopen twee jaar³ zijn toegetreden tot een charismatische christelijke kerk, met name de Volle Evangelie Gemeente en de Pinkstergemeente. Kenmerkend voor de aanhangers van deze groeperingen is hun totale overgave van leven en persoon aan een hogere, religieuze macht. Hiermee beleeft men bij voortduring in het alledaagse leven een direct persoonlijke relatie. De jongeren werden geworven met behulp van voorgangers en jeugdleiders en door personen uit het bestand van een uitgeverij voor gospelmusic aan te schrijven. De respondenten uit de controlegroep werden geworven door iedere bekeerling een persoon met een aantal overeenkomende achtergrondkenmerken te laten noemen. Daarnaast werden jongeren direct benaderd via scholen en buurthuizen. De gemiddelde leeftijd van de totale groep was 21 jaar, 54% was man en 46% vrouw, 57% had een opleiding op het niveau Lbo/Mavo/Mbo en 43% op het niveau Havo/Vwo/Hbo. Er waren geen significante verschillen tussen beide groepen op de genoemde kenmerken, ook niet voor omvang van de geboorteplaats en beroepsniveau van de ouders.

De gegevens werden verzameld in een face-to-face interview van minimaal anderhalf uur. Aan de respondenten werd mondeling een aantal open vragen gesteld, daarnaast werden schriftelijke vragen en vragenlijsten voorgelegd. De antwoorden op de open vragen werden gecategoriseerd.

Een bijzonder probleem bij de interviews was het retrospectieve karakter. Steeds moest de interviewer de respondent vragen een aantal jaren terug in de tijd te gaan. Bij de condities 1 tot en met 4 van Lofland en Stark werd de respondent gevraagd zich te verplaatsen in de periode vanaf drie jaar voorafgaand aan de bekering, bij de condities 5 tot en met 7 in de periode dat het contact met de groepering tot stand was gekomen. Bij de variabelen waarmee de gevolgen van bekering werden gemeten, werd gevraagd naar de periode van anderhalf jaar na de bekering. Voor de controlegroep waren de relevante perioden: bij de condities van Lofland en Stark: een periode van drie tot vijf jaar vanaf het heden, en bij de gevolgen van bekering: de afgelopen twee jaar.

Over de condities van Lofland en Stark en over elk van de gevolgen van bekering is een groot aantal vragen gesteld. Voor zover mogelijk zijn met behulp van factor-analyse en schaalconstructie de desbetreffende variabelen samengevoegd tot een of meerdere maten.⁴ Voor praktisch al deze maten geldt dat ze voor dit onderzoek nieuw zijn ontworpen. Zie voor een overzicht tabel 2.

We bespreken eerst de condities van Lofland en Stark.

Tabel 2: Operationalisaties van de condities van Lofland en Stark en de gevolgen van bekering

Conditie	Operationalisatie	Soort maat	Verkl. variantie	Cronbach's alpha
1. Spanningen	Persoonlijke problemen	factorscore 1	38%	.73
	Maatschappelijke problemen	factorscore 2	24%	.71
	Problemen persoonlijke situatie	nominaal		
	Persoonlijke problemen/persoonlijkheid	nominaal		
2. Religieus perspectief	Religieuze bezinning	nominaal		
3. Zelfdefinitie als zoeker	Zelfdefinitie als zoeker	nominaal		
Actief zoeken	Actief zoeken	schaalscore		.89
4. Keerpunt	Verhuizing			
	andere woonpl.	nominaal		
	Wijziging van baan	nominaal		
	Life-event	nominaal		
5. Affectieve banden	Frequentie contact met vrienden in groepering	schaalscore		.72
6a. Sociale banden afwezig	Contact in vrije tijd met ouders	factorscore 1	29%	.66
	Contact in vrije tijd met leeftijdgenoten	factorscore 2	20%	.53
	Emotionele steun van leeftijdgenoten	factorscore 1	44%	.66
	Emotionele steun van ouders	factorscore 2	24%	.68
	Materiële hulp van leeftijdgenoten	factorscore 1	41%	.76
	Materiële hulp van ouders	factorscore 2	30%	.73
6b. Sociale banden neutraal	Neutrale reacties van ouders	schaalscore		.85
7. Intensieve interacties	Interactiefrequentie met groepsleden	interval		
Gevolgen van bekering	Verandering algemene ideeën	factorscore 1	71%	
	Afname contact met familie	factorscore 1	28%	.64
	Afname contact met leeftijdgenoten	factorscore 2	22%	.66

1. Ter meting van voorafgaande spanningen werden zowel een vragenlijst voorgelegd als open vragen gesteld. De vragenlijst betrof spanningen ten gevolge van persoonlijke problemen (eenzaamheid, gevoelens een mislukking te zijn, etcetera) en spanningen als gevolg van het betrokken zijn op maatschappelijke problemen (werkloosheidsproblematiek, vrede en veiligheid, milieu, etcetera). Factor-analyse leverde een tweefactorstructuur op: de factor *persoonlijke problemen* en de factor *maatschappelijke problemen*. Met behulp van een open vraag werd geïnformeerd naar de diverse aspecten van persoonlijke spanningen. Categorisatie van de antwoorden leverde twee categorieën op: *persoonlijke problemen ten aanzien van de eigen persoonlijkheid* (bij voorbeeld: gebrek aan zelfvertrouwen en zelfacceptatie) en *problemen met de persoonlijke situatie* (gevoelens van zinloosheid, verveling en het ontbreken van toekomstperspectief).

2. Het religieus probleem-oplossend perspectief is getraceerd door de respondent een open vraag te stellen naar 'de manier' waarop hij/zij met de belangrijkste problemen is omgegaan. Uit de gegeven antwoorden kan een aantal manieren worden afgeleid. Hiervan is '*religieuze bezinning*' als operationalisatie van het voorafgaand religieus probleemoplossend perspectief beschouwd.

3. De *zelfdefinitie als zoeker* werd bepaald door de open vraag of de respondent zichzelf zag 'als iemand die op zoek was naar een groep die aansloot bij zijn ideeën'. Daarnaast is met de schaal '*actief zoeken*' nagegaan in hoeverre de respondent ook daadwerkelijk actief heeft gezocht: onder andere door bezoek aan informatiebijeenkomsten, het volgen van cursussen of deelname aan actiegroepen. Een respondent die bij de conditie religieus probleem-oplossend perspectief '*religieuze bezinning*' als antwoord had gegeven en bij zelfdefinitie als zoeker respectievelijk de schaal actief zoeken een positief antwoord gaf, werd beschouwd als respectievelijk een religieus zoeker en een actief religieus zoeker. Omdat dit vanwege de weinige positieve scores op religieus probleemoplossend perspectief slechts in enkele gevallen voorkwam, werden zoekerschap en actief zoekerschap in de analyse als variabelen gebruikt. Deze variabelen worden beschouwd als gesecculariseerde versies van de variabele religieus zoekerschap van Lofland en Stark.

4. Als keerpunten werden geoperationaliseerd het *verhuizen* naar een andere woonplaats en het *wijzigen van baan*. Daarnaast is een open vraag gesteld naar ingrijpende levensgebeurtenissen direct voorafgaande aan het contact met de groepering, zogenaamde *life-events* (onder andere: het overlijden van een ouder of partner, echtscheiding van de ouders of weglopen van huis).

5. Hier werd gevraagd naar het ontstaan van vriendschappen met leden van de groepering. Met de schaal '*frequentie contact met vrienden in de groepering*' werd achterhaald hoe vaak men met die vrienden contact onderhield.

6a. Ter meting van de afwezigheid van overige sociale banden werd met behulp van de rol-relatiemethode het persoonlijk netwerk afgebakend (Meeus

1989). Bij deze methode geeft de respondent aan in welke mate hij omgaat met een standaardset van personen die verschillende rolposities ten aanzien van hem innemen. De standaardset bestond uit: partner, boezemvriend(in), vader, moeder, broers, zussen, overige familieleden, vrienden en kennissen. Bij elk van de negen referentiepersonen gaven de jongeren op een zeven-punts item [lopend van zeer goed (1) tot zeer slecht (7)] aan in welke mate ze hun vrije tijd met hen doorbrachten en materiële hulp en emotionele steun van hen ontvingen. Evenals in eerder survey-onderzoek (Meeus 1989) werd voor alle drie de domeinen een tweedimensionele factorstructuur gevonden: contact in de *vrije tijd met ouders* respectievelijk *leeftijdgenoten* en *materiële hulp en emotionele steun van ouders* respectievelijk *leeftijdgenoten*.

6b. Het neutraal reageren van overige sociaal verbondenen werd gemeten door middel van de schaal *neutrale reacties van de ouders*. Een schaal 'neutrale reacties van de leeftijdsgenoten' kon niet worden geconstrueerd.

7. De intensieve interactie met groepsleden werd gemeten met één item van het Likert-type: *interactiefrequentie met groepsleden*.

De *gevolgen van bekering* werden op de volgende manier geoperationaliseerd:

1. Met de schaal '*verandering algemene ideeën*' werd onderzocht of de bekeerlingen hun ideeën over school, werk en relaties hadden gewijzigd.

2. Met de rol-relatiemethode werd nagegaan of de contacten met de verschillende leden uit het persoonlijk netwerk waren afgenomen. Evenals bij conditie 6a van Lofland en Stark leverde factoranalyse op de contactscores met de verschillende leden van het netwerk een twee-factorstructuur op: factor 1 staat voor de *afname van het contact met de familie*, factor 2 voor de *afname van contacten met leeftijdsgenoten*.

4. De bekeerlingen als groep getypeerd⁵

Wat voor jongeren zijn het die zich vanuit een niet-religieuze achtergrond bekeeren tot een sectarisch christelijke groepering? Als groep laten zij zich op een aantal kenmerken van de controlegroep onderscheiden (zie tabel 3).

Bekeerlingen hebben veel vaker persoonlijke problemen ervaren: 67 tegen 20 procent. Maatschappelijke problematiek spreekt hun veel minder aan: 7% tegen 26%. Zowel zoekerschap als actief zoekerschap komt bij bekeerlingen veel vaker voor dan bij de controlegroep: respectievelijk 54 tegen 24 en 91 tegen 54 procent. Ook keerpunten in het leven komen bij bekeerlingen meer voor: zij zijn vaker naar een andere woonplaats verhuisd (80 tegen 57%) en hebben vaker te maken met een life-event (67 tegen 46%). Ook blijkt dat bekeerlingen een kwalitatief slechter persoonlijk netwerk hebben. Zij brengen minder vrije tijd door met leeftijdgenoten (dit geldt voor 62 tegen 32%) en vinden ook vaker

Tabel 3: Bekeerlingen en niet-bekeerlingen vergeleken op de condities van Lofland en Stark en de gevolgen van bekering

Conditie van Lofland en Stark	Bekeerlingen	niet-bekeerlingen	Sign.*
1 Persoonlijke problemen	67%	20%	**
Maatschappelijke problemen	7%	26%	*
Problemen persoonlijke situatie	59%	50%	
Pers. probl./persoonlijkheid	7%	4%	
2 'Religieuze bezinning'	22%	7%	
3 Zelfdefinitie als zoeker	54%	24%	**
Actief zoeken	91%	54%	**
4 Verhuizing	80%	57%	*
Wijziging van baan	33%	52%	
Life-event	67%	46%	*
5 Frequentie contact met vrienden in groepering	80%	—	
6a Afwezigheid van:			
Contact in vrije tijd met ouders	64%	46%	
Contact in vrije tijd met leeftijdgenoten	62%	32%	**
Emotionele steun van leeftijdgenoten	67%	28%	**
Emotionele steun van ouders	79%	37%	**
Materiële hulp van leeftijdgenoten	71%	38%	**
Materiële hulp van ouders	59%	33%	*
6b Neutrale reacties van ouders	27%	—	
7 Interactiefrequentie met groepsleden	67%	—	
<i>Gevolgen van bekering</i>			
Verandering algemene ideeën	78%	17%	**
Afname contact met familie	43%	39%	
Afname contact met leeftijdgenoten	60%	34%	*

De resultaten worden gepresenteerd conform de formuleringen van Lofland en Stark. Dat wil zeggen dat bij negatief geformuleerde condities, zoals 6a: 'het afwezig zijn van overige sociale bindingen', de gegeven percentages tonen in welke mate dit het geval is.

* Significantieniveau: * < .05; ** < .01

dat deze slechte emotionele steun geven (67 tegen 28%). Voorts ondervinden zij minder emotionele steun van de ouders (79 tegen 37%) en krijgen zij minder materiële hulp van leeftijdgenoten (71 tegen 38%) en ouders (59 tegen 33%).

Ten aanzien van de gevolgen van bekering vinden we de volgende resultaten. De ideeën van bekeerlingen over school, werk en andere mensen zijn veel meer veranderd dan die van niet-bekeerlingen. Ook blijken bekeerlingen veel meer afstand te hebben genomen van de leeftijdgenoten uit hun oude persoonlijk netwerk dan niet-bekeerlingen.

De bekeerlingen kunnen dus als volgt worden getypeerd:

1. Zij hebben relatief veel persoonlijke problemen (gehad) en zoeken een oplossing daarvoor. Ten gevolge daarvan (?) is hun oriëntatie op maatschappelijke problemen gering.
2. Hun leefsituatie was instabiel. Overgangen in het leven komen bij hen relatief vaak voor.
3. Zij beschikten over een minder goed functionerend sociaal netwerk. Zowel van hun ouders als leeftijdgenoten ontvingen zij relatief weinig sociale steun.
4. Ook hun ideeën over niet direct religieuze zaken zoals school, werk en de omgang met anderen zijn veranderd. Over de relaties met anderen veranderen niet alleen de ideeën, ook het contact met het oude persoonlijk netwerk wordt daadwerkelijk minder.

5. De condities van Lofland en Stark

Tabel 3 laat de verschillen zien tussen bekeerlingen en niet-bekeerlingen op de condities van Lofland en Stark. Met uitzondering van 'maatschappelijke problemen' voldoet een significant groter percentage bekeerlingen dan niet-bekeerlingen aan deze condities. Verder komt naar voren dat om tot bekering te komen het niet noodzakelijk is om aan alle condities van Lofland en Stark te voldoen. Met name ten aanzien van het 'voorafgaand religieus probleem-oplossend perspectief' zijn er geen verschillen tussen bekeerlingen en niet-bekeerlingen.

Om na te gaan in hoeverre de condities te zamen bekering of niet-bekering kunnen voorspellen, werd een discriminantanalyse uitgevoerd.⁶ Voor de discriminantanalyse komen enkel de vijf condities in aanmerking die op beide groepen respondenten betrekking hebben. Dat zijn de verschillende indicatoren van 'voorafgaande spanningen' (1), 'religieus perspectief' (2), 'zelfdefinitie als zoeker' (3), 'keerpunt' (4) en 'sociale banden afwezig' (6a). De discriminantanalyse geeft aan welke variabelen een wezenlijke bijdrage leveren aan het zo optimaal mogelijk onderscheiden van bekeerlingen en niet-bekeerlingen. Van elke voorspeller in de discriminant-vergelijking geven wij achtereenvolgens de naam van de variabele, de conditie van Lofland en Stark waarnaar deze verwijst, de aard van de variabele en de discriminantfunctie-coëfficiënt (zie tabel 4). De omvang van de discriminantfunctie-coëfficiënt geeft de relatieve bijdrage aan van de variabele in het onderscheiden tussen bekeerlingen en niet-bekeerlingen.

Uit de analyse blijkt dat het mogelijk is om met behulp van de vijf condities

Tabel 4: De voorspellende variabelen in de discriminantvergelijking betreffende de condities van Lofland en Stark

Label	L&S	Aard	discriminantfunctie-coëfficiënt
Persoonlijke problemen	1	factorscore	.50
Actief zoeken	3	schaalscore	.44
Zelfdefinitie als zoeker	3	nominaal	.36
Emotionele steun van leeftijdgenoten	6a	factorscore	.38
Verhuizing naar andere woonplaats	4	nominaal	.47
Emotionele steun van ouders	6a	factorscore	.32
Wijziging van baan	4	nominaal	.30

van Lofland en Stark in 89% van de gevallen de bekeerlingen van de niet-bekeerlingen te onderscheiden (zie tabel 5).⁷

Vier van de vijf condities van Lofland en Stark leveren een bijdrage aan de voorspelling in de discriminantanalyse. Gezien de omvang van de coëfficiënten is de bijdrage van deze vier variabelen substantieel. Twee dingen vallen daarbij op: (1) conditie 2 levert geen bijdrage aan de voorspelling; een religieus probleemoplossend perspectief is blijkbaar geen voorwaarde voor bekering; (2) de bijdrage van keerpunt-nieuwe baan is tegengesteld aan de verwachting. Wijziging van baan komt minder voor bij bekeerlingen dan bij niet-bekeerlingen. Blijkbaar wijst het krijgen van een nieuwe baan niet op een keerpunt dat de leefsituatie instabiel maakt zoals Lofland en Stark veronderstellen, maar bij deze groep jongeren op het vermogen om actief van functie te veranderen. Bekeerlingen beschikken in mindere mate over dit vermogen. Keerpunten die de leefsituatie destabiliseren komen bij bekeerlingen meer voor, de potentie om zelf nieuwe overgangen te creëren minder.

In tegenstelling tot de theorie van Lofland en Stark echter vertonen de condities géén cumulatieve volgorde. Slechts bij vijf van de 46 bekeerlingen bleken de

Tabel 5: De voorspellende waarde van de condities van Lofland en Stark

N=84		Voorspeld gedrag	
Feitelijk gedrag	N	Geen bekering	Bekering
Geen bekering	43	39 (91%)	4 (9%)
Bekering	41	5 (12%)	36 (88%)
Correcte voorspelling voor allen: 89%			
canonische correlatie: .76			
chi: 62.52 p: < .001			

In totaal hebben 84 van de 92 cases op alle geselecteerde variabelen een geldige score.

drie eerste condities van Lofland en Stark cumulatief op te treden. De door Lofland en Stark in hun model veronderstelde volgorde van condities wordt aldus door onze resultaten weersproken.

Samenvattend kunnen we stellen dat de condities van Lofland en Stark de kenmerken van bekeerling en bekering goed weergeven, maar het proces zeker niet.

6. Samenvatting en discussie

Eerder in dit artikel hebben we laten zien dat het onderzoek naar religieuze bekering de laatste twintig jaar niet zoveel vorderingen heeft gemaakt. Onze gegevens maken duidelijk dat dit vooral het gevolg is van gebrekkige onderzoeksdesigns. Met behulp van Travisano's definitie van bekering en het model van Lofland en Stark kan de bekering tot religieuze groepen heel wel worden voorspeld. Het model van Lofland en Stark kan echter niet beschouwd worden als een cumulatief model. De eerdere condities in het model zijn geen voorwaarden voor de daaropvolgende en een bekeerling hoeft niet aan alle voorwaarden te voldoen om tot bekering te komen. Lofland en Stark hebben dus geen stapsgewijs model voor bekering ontworpen, maar een set van condities voor bekering blootgelegd.

Twee van de dispositionele condities uit het model van Lofland en Stark komen in ons onderzoek als belangrijk naar voren: langdurige spanningen en zoekerschap. De langdurige spanningen die de bekeerlingen ervaren zijn vooral het gevolg van onvrede over de eigen persoon. Deze onvrede lijkt gepaard te gaan met een relatief sterke fixatie op het eigen ik, de betrokkenheid op maatschappelijke vraagstukken is bij deze jongeren relatief gering. Meer ook dan anderen zijn zij op zoek naar oplossingen voor hun persoonlijke problemen, zij definiëren zichzelf vaker als zoeker en ondernemen ook daadwerkelijk meer activiteiten om een oplossing te vinden. Opmerkelijk is dat de conditie 'religieus perspectief' niet van invloed is op bekering tot een religieuze groepering. Dit wijst erop dat niet zozeer een positieve inhoudelijke oriëntatie sturend is voor bekering, maar veeleer een ervaren 'tekort'. Dit tekort kan voortkomen uit onvrede over de eigen persoon of uit meer algemene onvrede met de eigen situatie. Wij althans zijn geneigd het zoekerschap als een indicatie daarvan op te vatten.

Wat de situationele voorwaarden voor bekering betreft, lijken vooral leefsituatievariabelen en het persoonlijk netwerk van belang. Ingrijpende veranderingen in de leefsituatie, zoals verhuizing en plotselinge negatieve levensgebeurtenissen, treffen bekeerlingen veel vaker dan niet-bekeerlingen. Het persoonlijk netwerk van deze jongeren lijkt hun relatief weinig hulp te kunnen bieden bij hun problemen. Zowel van ouders als leeftijdgenoten kunnen zij weinig sociale steun verwachten.

Dit maakt charismatische groeperingen om twee redenen voor hen attractief. Ten eerste biedt een dergelijke groepering hun een totaal ander levensperspectief en verlost hen zo van hun fixatie op de eigen problemen. Zij hoeven niet langer de oplossing hiervoor zelf te zoeken, een hogere, charismatische macht zal dit nu voor hen doen. Het feit dat een voorafgaand religieus perspectief nauwelijks sturend is voor bekering wijst erop dat niet zozeer de inhoud van het nieuwe levensperspectief van belang is voor bekeerlingen, maar dat het meer gaat om een formeel aspect van levensovertuigingen: dat zij richting geven aan het bestaan en zekerheid bieden. Naast deze oplossing op bewustzijnsniveau biedt de groepering hun ook meer daadwerkelijke steun. Tachtig procent van de bekeerlingen ontwikkelt affectieve banden met andere leden van de groepering; voor mensen die relatief weinig sociale steun ondervinden van hun ouders en leeftijdgenoten is dit natuurlijk van grote betekenis. De veronderstelling lijkt gewettigd dat religieuze groepen een dubbele aantrekkingskracht hebben: een ideologische, het bieden van een nieuw levensperspectief én een sociale, het bieden van een bevredigend sociaal netwerk.

Noten

1. Deze groepering is in Nederland beter bekend onder de naam Verenigingskerk. Internationaal heeft zij een zekere faam verworven als de Unified Family. Daarnaast worden haar leden, naar hun voorganger, ook wel aangeduid met de term Moonies.

2. In de drie studies waarin wel een controlegroep is gebruikt, wordt op een dusdanige manier onduidelijk gerapporteerd over de verschillen tussen de bekeerlingen en de controlegroep, dat daaraan geen conclusies te verbinden zijn.

3. Voor de overige 30% heeft de bekering zich gemiddeld viereneenhalf jaar geleden voltrokken.

4. Bij het construeren van de gebruikte maten is van een aantal randcondities uitgegaan. Zo werd bij de factoranalyse gelet op de Kaiser-Meyer-Olkin-maat van steekproefadequaatheid en Barlett's test van de identiteitsmatrix. De Kaiser-Meyer-Olkin varieert van .50 tot .68. Dat is middelmatig. De gevonden waarden van Barlett's test variëren van 17.48 t/m 273.71, p varieert van $<.00001$ tot $.00003$. Gezien de kleine p kunnen we er veilig van uitgaan dat de gebruikte correlatiematrices geen identiteitsmatrices zijn. De factoranalyses werden uitgevoerd met principale componentenanalyse als extractiemethode. Rotatie vond plaats volgens de Varimax-methode. Variabelen met een factorlading $\leq .35$ zijn uit de verdere analyse verwijderd. De factorscores zijn vervolgens gedichotomiseerd op het nulpunt. De nominale variabelen zijn gedichotomiseerd op de mediaan. Bij het construeren van schalen op basis van dichotome variabelen ligt een analyse volgens Guttman voor de hand. Dit leverde echter geen bruikbare resultaten. Vervolgens is uitgegaan van Cronbach's alpha. De gevonden waarden variëren van .53 tot .91. Dat wil zeggen dat de betrouwbaarheid van de gehanteerde schalen varieert van voldoende tot goed. Schalen zijn gedichotomiseerd op de mediaan. De resultaten betreffende enkelvoudige variabelen hebben steeds betrekking op gehercodeerde dichotome variabelen. Dichotomisering is gebeurd op de mediaan.

5. De gevonden verschillen tussen bekeerlingen en niet-bekeerlingen zouden verklaard

kunnen worden vanuit de behoefte van de bekeerlingen om de periode voor de bekering als negatief af te schilderen. Twee argumenten kunnen tegen een dergelijke interpretatie van de resultaten worden ingebracht: (1) niet op alle metingen (problemen persoonlijke situatie, problemen ten aanzien van de eigen persoonlijkheid en maatschappelijke problemen) geven de bekeerlingen aan meer problemen te hebben gehad dan niet-bekeerlingen; (2) bij de schaal actief zoeken is gevraagd naar feitelijk zoekgedrag; alhoewel een dergelijke gedragsmatige meting minder gevoelig is voor subjectieve vertekening, werden ook hier verschillen gevonden die volgens de theorie van Lofland en Stark verwacht mochten worden.

6. In een discriminantanalyse is het mogelijk de gehercodeerde dichotome variabelen van nominaal en ordinaal niveau in één analyse te combineren. Als selectiemethode werd gehanteerd het minimaliseren van de niet-verklaarde variantie tussen de groepen. Daartoe zijn de geanalyseerde variabelen alle eerst gedichotomiseerd. De afhankelijke variabele werd gehercodeerd naar 0 of 1. In een dergelijk geval verloopt een discriminantanalyse als een regressieanalyse.

7. Uit de tabel blijkt dat voor negen van de 84 respondenten onjuist voorspeld wordt tot welke groepering deze mensen behoren. Nader onderzoek naar kenmerken waarop deze zeven respondenten zich mogelijk onderscheiden van de rest, leverde geen resultaat op. Een mogelijke verklaring kan het toeval zijn, dat ook in bekeringsprocessen een bepaalde rol speelt. Door niet te achterhalen, unieke, toevalsfactoren zijn deze negen respondenten buiten het patroon terechtgekomen waarmee de overige 84 respondenten wel juist kunnen worden ingedeeld.

Geraadpleegde literatuur

- Austin, R.L., Empirical adequacy of Lofland's conversion model. *Review of Religious Research*, 18 (1977): 282-287.
- Baer, H.A., A field perspective of religious conversion: the Levites of Utah. *Review of Religious Research*, 19 (1978): 279-294.
- Balch, R.W., en D. Taylor, Seekers and saucers. The role of the cultic milieu in joining a UFO cult. *American Behavioral Scientist*, 20 (1977): 839-860.
- Bromley, D.G., en A.D. Shupe, 'Just a few years seem like a life-time': a role theory approach to participation in new religious movements. *Research in social movements, conflicts and change*, 2 (1979): 159-185.
- Christensen, C.W., Religious conversion in adolescence. *Pastoral Psychology*, 9 (1965): 17-28.
- Downton, J.V., *Sacred journeys. The conversion of young americans to Devine Light Mission*. Columbia University Press, New York 1979.
- Felling, A., J. Peters en O. Schreuder, 'Gebroken identiteit'. *Jaarboek Katholiek Documentatiecentrum*, 11 (1981): 25-81.
- Fuchs Ebaugh, H.R., en S.L. Vaughn, Ideology and recruitment in religious groups. *Review of Religious Research*, 26 (1984): 148-157.
- Gerlach, L.P., en V.H. Hine, *People, power, change. Movements of social transformation*. Bobbs-Merrill, Indianapolis 1970.
- Goddijn, W., H. Smets en G. van Tillo, *Opnieuw: God in Nederland*. De Tijd, Amsterdam 1979.
- Gordon, D.F., The Jesus People: An Identity Synthesis. *Urban Life and Culture*, 3 (1974): 159-178.

- Harrison, M.I., Preparation for life in the spirit: the process of initial commitment to a modern religious group. *Urban Life and Culture*, 2 (1974a): 387-413.
- Harrison, M.I., Sources of Recruitment to Catholic Pentecostalism, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 13 (1974b): 49-64.
- Heinrich, M., Change of heart: a test of some widely held theories about religious conversion. *American Journal of Sociology*, 83 (1977): 653-680.
- Hoenkamp-Bisschops, A.M., *Het verschijnsel bekering bij nieuwe religieuze bewegingen*. Rapport Psychologisch Laboratorium, Nijmegen 1979.
- Hoenkamp-Bisschops, A.M., Bekeringsonderzoek: geschiedenis en methodologische problemen. *Gedrag*, 10 (1982): 57-74.
- Janssen, J., De jeugd, de toekomst en de religie. *Jeugd en Samenleving*, 18 (1988): 407-426.
- Kilbourne, B., en J.T. Richardson, Paradigm conflict, types of conversion, and conversion theories. *Sociological Analysis*, 50 (1988): 1-21.
- Lans, J.M. van der, en R.M.M. Dahlmans, Toetreding tot religieuze bewegingen (Vereinigingskerk en Bhagwan-beweging). Een bijdrage tot toetsing van het bekeringsmodel van Lofland. *Gedrag*, 10: 39-57.
- Lofland, J., *Doomsday cult. A study of conversion, proselytization and maintenance of faith*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1966.
- Lofland, J., *Doomsday cult. A study of conversion, proselytization and maintenance of faith - Enlarged edition*. Irvington, New York 1977.
- Lofland, J., en R. Stark, Becoming a world-saver: a theory of conversion to a deviant perspective. *American Sociological Review*, 30 (1965): 862-875.
- Lofland, J., 'Becoming a world-saver' revisited. In: J.T. Richardson (red.), *Conversion Careers. In and out of the new religions*. Sage, Beverly Hills 1978.
- Lynch, F.R., Toward a Theory of Conversion and Commitment to the Occult. In: J.T. Richardson (red.), *Conversion Careers. In and out of the new religions*. Sage, Beverly Hills 1978.
- Meeus, W., Parental and peer support in adolescence. In: K. Hurrelmann en U. Engel (red.), *The Social World of Adolescents*. W. de Gruyter, New York 1989.
- Nordquist, T.A., *Ananda Cooperative Village: a study in the beliefs, values and attitudes of a new age religious community*. Religionshistoriska Institutionen, Uppsala 1978.
- Richardson, J.T., M. Harder en R.B. Simmonds, Thought reform and the Jezus Movement, *Youth & Society*, 12 (1972): 185-202.
- Richardson, J.T., M.W. Stewart en R.B. Simmonds, *Organized miracles. A study of a contemporary, youth, communal, fundamentalist organization*. Transaction books, New Brunswick 1979.
- Roberts, F.J., Some Psychological Factors in Religious Conversion, *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 4 (1965): 185-187.
- Schnabel, P., *Tussen stigma en Charisma*. Van Loghum Slaterus, Deventer 1982.
- Seggar, J.F., en P. Kunz, Conversion: evaluation of a step-like process for problem-solving. *Review of Religious Research*, 13 (1972): 178-184.
- Snow, D.A., en C.L. Phillips, The Lofland-Stark conversion model: a critical reassessment. *Social Problems*, 27 (1980): 430-447.
- Straus, R.A., Changing oneself: seekers and the creative transformation of life experience. In: J. Lofland (red.), *Doing social life. The qualitative study of human interaction*. Wiley and Sons, New York 1976.

- Travisano, R.V., Alternation and conversion as qualitatively different transformations.
In: G.P. Stone (red.), *Social Psychology through Symbolic Interaction*. Xerox, Waltham 1970: 594-606.
- Wimberley, R.C., T.C. Hood, C.M. Lipsey, D. Clelland en M. Hay, Conversion in a Billy Graham Crusade: Spontaneous Event or Ritual Performance? *The Sociological Quarterly*, 16 (1975): 162-170.